

БОРБОРДУК АЗИЯ МАМЛЕКЕТТЕРИ МЕНЕН АФГАНИСТАНДЫН ӨЗ АРА КЫЗМАТТАШТЫКТАРЫ: КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНА КАРАТА ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Аннотация: Афганистандын геосаясий маанилүүлүгү Борбордук Азиянын стабилдүүлүгүнө, өнүгүүсүнө жана ошондой эле келечек коопсуздугуна түздөн-түз таасирин тийгизет. Бүгүнкү күндөгү регионалдык кызматташуудагы эң негизги максат, бул Афганистанды реконструкциялоо процесси абдан актуалдуу болуп саналат.

Түйүндүү сөздөр: Борбордук Азия, Афганистан, Кыргызстан, регионалдык кызматташтык.

Аннотация: Геополитическое значение Афганистана для стабильности Центральной Азии, а также развитие и прямое влияние на безопасность будущего. Сегодня главная цель регионального сотрудничества, очень важно в процессе реконструкции Афганистана.

Ключевые слова: Центральный Азии, Афганистан, Кыргызстан и региональное сотрудничество.

Annotation: Afghanistan's geopolitical importance to the stability of Central Asia, as well as the development and direct impact on the security of the future. Today, the main goal of regional cooperation, it is very crucial in the process of the reconstruction of Afghanistan.

Keywords: Central Asia, Afghanistan, Kyrgyzstan, and regional cooperation.

Афганистандын геополитикалык маанилүүлүгү ачык-айкын, ошондуктан бүткүл Борбордук Азиянын стабилдүүлүгүнө жана өнүгүүсүнө өлкөнүн келечектеги коопсуздугу өтө маанилүү болуп эсептелет. Бүгүнкү күндөгү регионалдык кызматташуудагы эң негизги максат бул Афганистанды реконструкциялоо процесси абдан актуалдуу болуп саналат.

Борбордук Азия өлкөлөрүнүн Афганистан менен болгон аймактык кызматташуунун азыркы абалын талдоо жана НАТО (Түндүк атлантикалык келишим уюму) аскерлеринин Афганистандан чыгып кетүүсүнөн улам күтүлүүдөгү ар кандай окуялар жана бүткүл аймактык жана эки тараптык Кыргызстан жана Афганистан ортосундагы кызматташуунун перспективалары белгиленген.

Бүгүнкү күндө НАТОнун аскерлеринин (2014-жылдан баштап) Афганистандан чыгып кетүүсү өлкөнүн өнүгүүсүнө гана эмес, жалпы регионго жана Кыргызстанга өз таасирин тийгизери да белгилүү. Кандай таасир экендиги, өткөн эки жыл ичинде (жыл сайын) Афганистандын түндүгү Борбордук Азия өлкөлөрүнө коншу Кундуз шаарынын Талибандар бийлиги тарабынан басып алынышы Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн коркунучтуу экендигин өкмөт башчылары айтып келүүдө. Бирок, Кыргызстан азыркы убакта Афганистан аркылуу келе турган коркунуч жана чакырыктарга каршы эки жана көп тараптуу деңгээлде алдын-ала сактоочу ар кандай чараларды колдонуусу абзел. Кыргызстандын

Афганистан Ислам Республикасы менен болгон мамилесиндеги кызыкчылыктары эки тараптуу жана ошондой эле көп тараптуу жаатта камтылган. Ошондуктан 2013-жылдын 6-мартында Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик комитети жана Афганистан Ислам Республикасынын Улуттук коопсуздук боюнча башкы башкармалыгы өз ара түшүнүшүү жана кызматташтык жөнүндө меморандумга Кабул шаарында кол коюшкан [2,90].

Афганистан менен болгон эки тараптуу жана аймактык жолугушууларда коопсуздук маселелерин гана талкуулабастан, кызматташтык маселелерине да көңүл буруу зарыл. Афганистанда кырдаалды жакшыртуу жана коопсуздукту орнотуу үчүн, бул өлкө менен экономикалык кызматташтык жүргүзүү өтө маанилүү. Эмнеге дегенде, региондо жайгашкан мамлекеттер (өзгөчө Түштүк Азия менен Борбордук Азия мамлекеттери) Афганистанды дагы камтыган эл аралык соода-сатык жана ошондой эле регионалдык потенциалга ээ боло турган (мисалы: КАСА-1000, Улуу Жибек жолунун кайрадан куруу долбоорлору ж.б.) чоң долбоорлордун активдештирүүсү пайдалуу болуп саналат. Региондо жайгашкан өлкөлөр бири-бирлери менен экономикалык жана соода-сатык байланышты күчөтсө жана ага маани берсе, бул чөйрөдө ар бир өлкө өз кызыкчылыгы да болгондуктан саясий жана коопсуздук маселелерден жүз кайтарып, жалпы шериктеш бирдиктүү регионалдык кызыкчылыкка баа берет.

Борбордук Азия мамлекеттери менен Афганистандын өз ара кызматташтыгына байланыштуу төмөнкү тармактарга көңүл буруу керек:

- Айыл-чарба жаатында, курулуш каражаттарын, текстиль жана мебелди экспорттоодо эки тараптык мамилелерди өнүктүрүү;
- Борбордук Азия жана Афганистан мамлекеттеринин катышууларынын негизинде ар кандай маданий жана тарыхый демилгелердин пайда болушуна көмөк көрсөтүү жана аларды өнүктүрүү;
- Афганистан байкоочу катары катышкан ШКУнун Парламенттер аралык ассамблеясынын жыйындарында жогоруда айтылып өткөн маселелерди талкуулоо.

Борбордук Азия регионунда коопсуздук маселелерин жана Афганистандагы абалды талкуулоого багытталган эң маанилүү интеграциялык форумдар экиге бөлүнөт: Шанхай Кызматташтык Уюму (ШКУ) жана Жамааттык Коопсуздук Келишим Уюму (ЖККУ). Аталган эки уюмга акыркы убакта (2011-ж.) “Стамбул процесси” дагы кошулган. Бул уюмдун эң негизги милдеттери бул коопсуздук көйгөйлөрүн чечүү жана аскердик-саясий жаатта кызматташуу болуп келет.

Афганистандын өлкө ичиндеги абалына көптөгөн мамлекеттер ар кандай таасирлерин тийгизип келишет. Афганистан Түштүк Азиядагы регионалдык өнүктүрүү ассоциациясынын, Экономикалык кызматташуу уюмунун жана башка уюмдардын мүчөсү болуп саналат. Афганистан, өз учурунда Кытай жана АКШ үчүн регионалдык коопсуздук маселелерди талкуулоо максатында эң ылайыктуу аянтча катары саналат. Анткени, башка аймактарда эки өлкөнүн кызыкчылыктары бири-бирине дал келбеши толук мүмкүн.

Бүгүнкү күндөгү эң негизги маселе бул азыркы Афганистан өкмөтү жана талибдер ортосунда келишим түзүү болуп саналат. Бирок, аталган жааттагы талибдер менен келишим түзүү программалары эч кандай перспективасы жоктой көрүнөт.

Афганистандын келечеги тууралуу ар кандай варианттар сунушталат. Алардын ичиндеги радикалдуу сценарийи бул өлкөнү жарандык согуштан кийин экиге бөлүп салуу. Орточо вариантты – согушту улантуу. Андан да орточороогу – Пакистан жана Колумбиянын тагдырын кайталоо, б. а. өлкөнү борборлоштуруу жана кээ бир территориялардын толук контролсуз калышына жол берүү.

Коопсуздук маселелери

Афганистан өзүнүн курал күчтөрү аркылуу кандай деңгээлде талибдерге каршылык көрсөтүүсү бүгүнкү күндө белгисиз болуп келет. Ири шаарларды жана аларга жакын жайгашкан территорияларды өлкөнүн түндүк тарабында кармоо варианттардын бири катары сунушталат. Армиянын таасирдүүлүгү түздөн-түз борбордук жана аймактык саясий күчтөрүнө көз каранды.

Экономикалык өнүгүү

Айрым изилдөөлөрдүн негизинде Афганистандын ИДП (Ички Дүң Продукт) көлөмүнүн 90 % тышкы каржылоону жана аскердик чыгымдарды түзөт. Дүйнөлүк Банктын изилдөөсү боюнча (графикти караңыз) ИДПга карага абсолюттук жана пайыздык тышкы каржылоо көрсөткүчүндө акыркы он жыл аралыгында жогору өскөн [1].

Кыргыз Республикасы менен Афганистан Ислам Республикасынын кызматташуусунун перспективдүү жааттары:

- коопсуздукту камсыздоо (терроризм, наркотрафик, диний радикализмди жайылтуу жана б.у.с. менен күрөшүү);
- энергетика (Афганистанга импорттоо);
- жүктөрдүн транзити жана транспорттук кызматтар;
- билим берүү (саясат таануу, медицина, бажы тармагы, туризм ж.б. у.с.);
- куруучулук жана тигүүчүлүк бизнестери.

Афганистан өзүнүн географиялык жайгашуусунан улам Борбордук Азиялык өлкөлөргө жакын жайгашып, бүгүнкү күндө регионалдык процесстеринин негизги мүчөсү болбосо дагы, жок дегенде өзүнүн олуттуу таасирин көргөзө алат.

Кыргызстан узак мөөнөттүн аралыгында Афганистан менен эки тарапка тең пайдалуу, эң маанилүү жана артыкчылыктуу багыттарда кызматташууга өз даярдыгын билдирип келген. Аталган кызматташуу энергетика өнөр жайын, транзит жана жүктөрдү ташуу, адистерди ар кандай тармактарда окутуу, электр энергиясын сатуу жааттарын өзүнө камтыйт [3]. Атап айтканда, ЕККУнун Академиясында (OSCE) Афганистандан келген студенттер билим алышат. ЕККУ тарабынан көрсөтүлгөн жардамдын негизинде Кыргызстандын Мамлекеттик бажы кызматы афган адистерине кайра даярдоо жана тажрыйба алуу курстарын өткөзүп келет.

Бүгүнкү кырдаалда, Афганистан жана Кыргызстан ортосунда коопсуздукту камсыздоо - эң негизги маселелерден. Эң биринчиден, Кыргызстан Афганистан менен эффективдүү бирге аракеттешүү үчүн биринчи кезекте өлкө ичиндеги саясий туруктуулукту камсыздоосу абзел. Экинчиден, Кыргызстанга Афганистан менен кызматташуусу үчүн мүмкүнчүлүк бул Афганистандын өзүндөгү стабилдүү абал.

Учурдагы кырдаалдан улам Кыргызстан азыркы убакта Афганистан менен болгон өз ара аракеттешүүсүндө билим берүү жана гуманитардык жааттарга көңүл буруусу зарыл. Афганистанга кесиби куруучу, мугалим, медик жана экономист болгон жумушчуларды жөнөтүү жана кызыктырган тармактагы адистер менен алмашуу.

Кыргыз Республикасы менен Афганистан Ислам Республикасынын эки тараптуу кызматташтыктын механизмдери:

- эки тараптуу өкмөттөр арасындагы консультациялар;
- аскердик-саясий өз ара аракеттешүү;
- соода-экономикалык бирге аракеттешүү.

Кыргызстандын Кабулдагы элчилигинин ачылуусу эки өлкөнүн карым-катнаштарынын активдешүүсүнө жана өнүгүүсүнө оң кадам катары саналды. 2013-жылдын 21-июнунда КРдын Афганистандагы жаңы элчиси А. Абдуразаков Афганистан президенти Хамид Карзайга ишеним грамотасын тапшырды. Афган президенти кыргыз дипломаты менен болгон маегинде, эки өлкө аталган элчилик аркылуу келечекте ар кандай тармактарда өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн белгилеп, жакынкы арада Бишкек-Кабул аттуу пассажирдик түз авиарейстин ачылышына үмүт артаарын билдирип кетти [4].

Жыйынтыктап айтканда, терроризм тынчтыкты бузуучу курал жана терроризмдин эң негизги максаты өлкөлөрдөгү диний, маданий, коомдук каада-салттарды жок кылуу. Эл аралык терроризм дүйнөдөгү экономикалык жактан артта калган региондордо кулач жаюуда. Ал эми өнүккөн өлкөлөрдө болуп жаткан терроризм көрүнүштөрү айрым күчтөрдүн жасалма түрдө уюштурган иш-аракеттеринин натыйжасы болууда. Борбордук Азия мамлекеттери менен Афганистандын регионалдык кызматташуусу, коопсуздукту сактоо жана азыркы абалын жакшыртуу негиз болуп келет [2,126]. Акыркы күндөрдө Афганистанда согуш стратегиясы түштүктөн түндүккө багыт алып келет. Бул болсо регионалдык жана эки тараптык (Кыргызстан менен Афганистан ортосунда) кызматташуунун канчалык зарылдыгын белгилейт.

Адабияттар

1. Anthony. C. *Afghan economics and outside aid*. [Электронный ресурс]. – Draft paper. Center for Strategic and International Studies. http://csis.org/files/publication/130327_afghan_war_in_2013_vol_II.pdf. Апрель, 2013.
2. Кайымоглу, М.И. Кыргыз жана Афган элдери байыркы кошуналар- ааламдашуу шартында ажырагыс достор [Текст]: М.И. Кайымоглу. – Б., 2016.
3. Кыргыз Республикасы жана Борбор Азия өлкөлөрү: 2014-жылдан соң. С.Адамкулова, Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министринин орун басары. Коомдук саясат институту. 14-февраль, 2013.
4. Посол Киргизии в Афганистане вручил верительные грамоты. [Электронный ресурс]. – Аргументы. Ру маалыматтык агенттиги, <http://argumentiru.com/society/2013/06/263177?type=all#fulltext>. 21 июня 2013.